

УДК 141.319.8:37.091.3

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.7>*І. М. Кивлюк*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1092-9126>*аспірант кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету*

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Постановка проблеми. У контексті стрімкого розвитку цифрових технологій та глобальної цифровізації суспільства освітнє середовище зазнає кардинальних трансформацій, зокрема – активного впровадження процесів віртуалізації. Цей феномен уже не обмежується лише використанням онлайн-платформ чи електронних ресурсів – йдеться про глибокі зміни у способах взаємодії, передачі знань, формуванні особистості та культури навчання.

На цьому тлі виникає потреба не лише в технічному чи педагогічному аналізі даних змін, а й у філософському осмисленні: що означає віртуалізація для самої сутності освіти? Як вона впливає на цінності, цілі, смисли навчального процесу? Наскільки віртуальна реальність змінює уявлення про суб'єкт і об'єкт навчання, роль викладача й учня, а також межі між реальним і цифровим?

Ці запитання набувають особливої актуальності в умовах постпандемічного світу, гібридних форматів освіти та посилення технологічної присутності у повсякденному житті. Проблема полягає в тому, що філософський вимір віртуалізації залишається недостатньо дослідженим: існує потреба в цілісному погляді на дане явище як на онтологічну, гносеологічну та аксіологічну проблему, яка торкається самої сутності людського буття в умовах інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема віртуалізації освіти все активніше осмислюється як в українському, так і в міжнародному академічному дискурсі. Зокрема, дослідження зарубіжних науковців, таких як М. Пренскі, Д. Кіршнер, Г. Сіменс та М. Полані, акцентують на зміні парадигми навчання у цифрову епоху, де знання перестає бути статичним об'єктом і набуває характеристик динамічної мережевої структури. Філософські роздуми про віртуальність і цифрову реальність у працях Ж. Бодріяра, М. Геймана, П. Леві дозволяють розглядати освітню віртуалізацію як частину ширшого процесу трансформації людського досвіду в умовах постмодерну та інформаційного суспільства.

В українському науковому просторі питання віртуалізації освіти досліджується переважно в міждисциплінарному контексті. Зокрема,

В. Ю. Мар'єнко аналізує філософсько-соціальні наслідки цифровізації, а В. Г. Кремень і В. Ю. Биков – інноваційні виклики інформатизації освіти. О. П. Кивлюк та Г. В. Губська підкреслюють еклектичну природу освітньої віртуалізації, акцентуючи на її управлінському та культурному аспектах. У той час як І. О. Мордоус розглядає ризики диджиталізації освітнього простору в контексті впливу на соціальний капітал і креативність особистості.

Мета дослідження. Метою дослідження є філософське осмислення феномену віртуалізації в сучасному освітньому середовищі, зокрема виявлення його онтологічних, гносеологічних та аксіологічних вимірів, а також оцінка впливу цифрових трансформацій на зміст, цінності та структуру освітнього процесу в умовах інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. У вирі технологічних змін, що неспинно трансформують тканину нашого буття, освіта постає як арена глибоких метаморфоз. Цифрова інтеграція в навчальний процес – це не просто інновація, а категоричний імператив, що резонує з викликами інформаційної епохи. Віртуалізація освітнього простору, у цьому контексті, це не лише інструмент, але й філософська концепція, що відкриває шлях до гнучкості, доступності та персоналізації знання.

Ця віртуалізація – не просто технічна трансформація, а радикальне переосмислення самої сутності навчання. Вона пропонує нам погляд на освіту як на динамічний, інтерактивний процес, де знання не є статичним об'єктом, а живим, постійно еволюціонуючим організмом. Це відкриває двері до освітніх ресурсів для кожного, незалежно від географічних чи соціальних бар'єрів, і пробуджує жагу до знань через ігрові елементи та інтерактивний контент.

У контексті глобалізації, віртуалізація стає не просто перевагою, а необхідністю для формування фахівців, здатних орієнтуватися в міжкультурному просторі. Перехід до віртуальних платформ – це не лише зручність, але й шлях до розвитку самостійності та критичного мислення, до самоорганізації та безперервного самовдосконалення.

Актуалізація освітніх питань у сучасному суспільстві визначається процесами віртуалізації, які, зокрема, все більше проявляються в освіті завдяки інформаційним технологіям. У наш час інформація відіграє все більш важливу роль у суспільстві та особливо в науці завдяки інтенсивному розгортанню процесу інформатизації та формуванню глобального інформаційного суспільства. Поняття інформації вийшло на передній план у сучасній науці та стало загальнонауковою категорією. Водночас розширення та фундаменталізація категоріального статусу інформації дозволяє розглянути низку питань, зокрема віртуалізацію освіти.

Феномен віртуалізації не лишив осторонь і такий соціально-гуманітарний складник людського буття, як освіту, у всіх її «архітектурних» проявах. У праці «Еклектизм віртуальності освітнього середовища: управлінський контекст» зазначено: «Віртуалізація освітнього простору стосується не лише онтологічних, антропологічних, чи то аксіологічних досліджень щодо еволюції філософської думки, інноваційної дидактики в контексті актуалізації дистанційної форми навчання, чи то вдосконалення програмних засобів навчального призначення в контексті процесів цифровізації, а й галузі управління освітньою діяльністю. Тобто мова йде про те, що віртуалізація освітнього простору є інтегрованим процесом для різних галузей та наукових напрямків, де відбувається поєднання чи то змішування вибіркового елементів ідей, теорій, процесів тощо з метою синтезу існуючого знання, або диференціації нових гіпотез» [2, с. 9].

Яке визначення можна дати терміну «освітнє середовище» в умовах віртуалізації? Як воно змінюється під впливом цього процесу?

Освітнє середовище – це не просто сукупність фізичних просторів, а складний, динамічний організм, що формує людську свідомість. Воно є ареною, де переплітаються знання, цінності та людські взаємини, створюючи унікальний контекст для становлення особистості. Це не лише аудиторії та бібліотеки, а й невидимі нитки, що з'єднують студентів, викладачів та знання в єдине ціле.

У цьому просторі знання не є статичним об'єктом, а живим, постійно еволюціонуючим процесом. Взаємодія між учасниками освітнього процесу – це не лише передача інформації, а діалог, в якому народжується істина. Освітнє середовище – це місце, де людина відкриває для себе світ, пізнає себе та формує своє місце у всесвіті.

Ефективне освітнє середовище – це простір, де кожен може розкрити свій потенціал. Воно адаптується до індивідуальних потреб, враховуючи різноманіття людських розумів та стилів

навчання. Це місце, де знання стає не лише засобом, а й метою, де кожна людина має можливість знайти свій шлях до істини.

Відомий український педагог В. Кремень підкреслює, що освітнє середовище повинно бути орієнтоване на майбутнє, враховуючи глобальні тенденції та виклики. Він наголошує на стратегічному розвитку освіти в Україні, акцентуючи увагу на важливості інновацій та їхнього зв'язку з ринком праці. Освітнє середовище, за його переконанням, відіграє ключову роль у підготовці молоді до життя в багатокультурному, динамічному світі, де гнучкість мислення та здатність до швидкого навчання є критично важливими.

В. Кремень особливо виділяє роль цифрових технологій в освітньому процесі, вбачаючи в них ключовий інструмент модернізації навчання. Він наголошує на необхідності якісної підготовки вчителів, створення ефективного освітнього контенту та впровадження інноваційних методик, що сприяють формуванню креативного мислення та здатності до самостійного навчання.

Окрему увагу педагог приділяє залученню громадськості та батьків до освітнього процесу. Він стверджує, що гармонійний розвиток освітнього середовища можливий лише за умови активної участі всіх зацікавлених сторін. Важливим аспектом є створення умов для розкриття потенціалу кожної дитини, що передбачає індивідуальний підхід до навчання та виховання [4, с. 7].

С. Сисоєва у своїх дослідженнях підкреслює значущість освітнього середовища як чинника, що сприяє формуванню особистісних якостей студентів. Її наукові роботи висвітлюють важливість створення позитивного клімату в навчальних закладах, який забезпечує ефективну взаємодію та взаєморозуміння між усіма учасниками освітнього процесу.

Дослідниця наголошує, що сприятливе освітнє середовище може стати потужним стимулом для мотивації студентів, підвищуючи їхню зацікавленість у навчанні та рівень залученості до освітнього процесу [6, с. 45].

Результативне освітнє середовище має бути не лише простором передачі знань, а й ареною становлення особистості, в якій гармонійно поєднуються когнітивний, соціальний та емоційний виміри людського буття. Воно повинно культивувати здатність до самопізнання, рефлексії та творчого осмислення реальності, адже освіта – це не тільки процес засвоєння фактів, а шлях до мудрості.

Сучасний світ, що зазнає стрімких соціальних і технологічних трансформацій, вимагає від освітніх інституцій гнучкості й адаптивності. Тому важливо, щоб освітнє середовище не лише відповідало вимогам часу, а й створювало умови для відкритого діалогу, критичного мислення та

безперервного самовдосконалення. У цьому контексті віртуалізація освіти постає як неминучий крок до трансформації навчального процесу, що відкриває нові горизонти для інтелектуального та особистісного розвитку.

Реальність і віртуальність дедалі більше взаємопроникають, формуючи нову педагогічну парадигму, де технології виступають не просто інструментами, а сполучною ланкою між знанням і досвідом. Відтак, модернізація освітнього середовища в умовах цифрової епохи стає не лише питанням ефективності навчання, а й філософським викликом, що вимагає осмислення самої природи освіти та її ролі у формуванні людської суб'єктивності.

То що ж таке віртуалізація освіти сьогодні у філософському контексті? Які воно має перспективи? Які виклики постають перед освітою в процесі віртуалізації?

Слід зазначити, що на сьогоднішній день віртуалізація освіти – це складне структуроване поєднання денної, заочної та віддаленої форм навчання та самоосвіти, що пов'язано, насамперед, з активним розвитком інформаційних систем, мультимедіа, інформаційного мовлення, широких мережових комунікаційних можливостей. Проникнення віртуальності в простір освіти є цілком природним і зумовлене економічними та соціокультурними факторами. Проте важливо звернути увагу на те, що віртуальність не повинна поглинати, замінювати існуючу освітню систему, залишаючись у ній лише одним із компонентів, які забезпечують відповідність результатів навчання вимогам часу. Вона має зберегти статус засобу оптимізації навчальної діяльності. Віртуалізація навчального процесу, однак, повинна здійснюватися паралельно з підвищенням інформаційної культури особистості, формуванням умінь знаходити, аналізувати, систематизувати інформацію, відокремлювати правдиві знання від хибних, використовувати інформацію для самотворення. Використання та залучення сучасних засобів комунікації в освітню сферу визначається самою її специфікою.

Як зазначає В. Мар'єнко, «системно виокремлені із зовнішнього середовища частини – структура навчального процесу – постійно циклічно взаємодіють, перебувають у процесі постійного співвідношення, самокоординації підсистем в елементарних і складніших комунікативних операціях, тому освіта є самореферентною системою спілкування, яка детермінована конкретною потребою, тобто підпорядкована певній меті – процесу передачі знань. Крім того, освіта є ще й самовідтворенням комунікацій» [5, с. 63].

Процес віртуалізації освітнього простору передбачає створення інтегрованої системи, що включає інформаційно-комунікаційні технології,

мережеві освітні середовища, мультимедіа та інші компоненти. Як зазначають О. Кивлюк та І. Мордоус, диджиталізація освіти перетворює традиційну систему, надаючи їй нових можливостей: доступності, відкритості, використання електронних ресурсів та інструментів. Віртуальний освітній простір сприяє розвитку індивідуальних підходів до навчання, самоосвіти, креативності та критичного мислення [3, с. 120].

Сучасна освіта, прагнучи до досконалості, зосереджується на пошуку нових методів передачі знань, на інтеграції цифрових інструментів у навчальний процес, на підвищенні ефективності цього складного акту пізнання. Цифрові технології – це не лише інструменти, а каталізатори, що змінюють саму природу комунікації між учителем і учнем, відкриваючи нові горизонти для навчання: дистанційні курси, інтерактивні платформи, адаптивні програми – це лише перші кроки на цьому шляху.

Який же слід залишає цифровізація на полотні освіти? По-перше, вона руйнує просторові бар'єри, дозволяючи знанню подорожувати без обмежень, використовуючи інтернет як всевітню мережу. По-друге, вона впорядковує хаос інформації, роблячи знання більш доступним і структурованим, як карту в лабіринті невідомості. По-третє, віртуальні інструменти дозволяють нам зазирнути за межі реальності, імітуючи складні процеси, розширюючи наше розуміння світу.

Віртуальна реальність – це можливість перетворити навчання на подорож у нові світи, де кожен може знайти своє місце. Її здатність об'єднувати людей на відстані, створюючи простір для взаємодії, може стати ключем до подолання обмежень традиційного навчання. М. Бойцова бачить у віртуальній реальності не просто інструмент, а можливість створити багатокористувацькі віртуальні кампуси, де студенти можуть зустрічатися, співпрацювати, творити та будувати нові світи знань [1, с. 27].

Висновки. У сучасному світі, де інформаційні потоки переплітаються з людською свідомістю, а цифрові технології формують нові моделі пізнання, віртуалізація освіти постає не як тенденція, а як невідворотна еволюція навчального процесу. Це не просто зміна інструментів навчання, а глибоке перетворення способу, у який людина осягає реальність, взаємодіє зі знанням та творить власний інтелектуальний світ.

Віртуальність у сфері освіти – це не відмова від традиційних методів, а розширення їхніх меж. Вона створює нові простори пізнання, де можливе занурення у моделювання реальності, інтерактивне дослідження складних концепцій та розширення доступу до знань поза фізичними обмеженнями. Однак, у цьому процесі важливо не

втратити сутність освіти як феномену, що виховує здатність до критичного мислення, рефлексії та усвідомленого творення сенсів.

Технологічний прогрес несе в собі амбівалентність: з одного боку, він відкриває нові горизонти, з іншого – створює ризик поверхового сприйняття знань, їхнього спрощення та заміни глибокого осмислення цифровими симуляціями. Справжня освіта не обмежується передачею інформації, вона виховує людину як суб'єкта, що здатний розрізняти ілюзорне від справжнього, виявляти закономірності та усвідомлювати власну відповідальність у світі знань.

Віртуальна реальність у навчанні повинна бути не лише технічним доповненням, а інтегрованою частиною філософії освіти, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та формуванню нового рівня інтелектуальної свободи. Адже майбутнє належить не тим, хто просто споживає інформацію, а тим, хто вміє її осмислювати, критично переосмислювати та творити нові смисли.

Література

1. Бойцова М. П. Використання віртуальної реальності в освіті. Стан, досягнення і перспективи інформаційних систем і технологій : матеріали XX Всеукр. наук.-техн. конф. молодих вчених, аспірантів та студентів, 21–22 квіт. 2020 р., м. Одеса. Т. 1. Одеса, 2020. С. 27–29. URL: <https://card-file.onaft.edu.ua/handle/123456789/13023>.
2. Кивлюк О. П., Губська Г. В., Франц Й. С. Еклектизм віртуалізації освітнього середовища: управлінський контекст. Освітній дискурс : зб. наук. праць. Київ, 2021. № 38(11–12). С. 7–16. URL: [https://journal-discourse.com/files/pdf/2021_38\(11-12\)-1.pdf](https://journal-discourse.com/files/pdf/2021_38(11-12)-1.pdf).
3. Кивлюк О. П., Мордоус І. О. Диджиталізація освітнього простору: перспективи та ризики. Формування концепції цифровізації як чинник розвитку креативності особистості та її вплив на розвиток людського й соціального капіталу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 26–27 листопада 2020 р., м. Запоріжжя. Запоріжжя: Гельветика, 2020. С. 119–122.
4. Кремень В. Г., Биков В. Ю. Інноваційні завдання сучасного етапу інформатизації освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. Київ–Вінниця, 2014. № 37. С. 3–15.
5. Мар'єнко В. Ю. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на розвиток суспільства, людини, техніки: соціально-філософський аналіз. Освітній дискурс : зб. наук. праць. 2023. С. 61–72. URL: https://journal-discourse.com/files/pdf/2023_47_12_-6.pdf.
6. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

Анотація

Кивлюк І. М. Філософське осмислення значення віртуалізації в освітньому середовищі. – Стаття.

У статті відображено спробу філософсько осмислити процес віртуалізації освіти та її значенню в сучасному освітньому просторі. У ній розглядається вплив цифрових технологій на трансформацію методів навчання, зміну способів взаємодії між викладачами та студентами, а також переосмислення самої сутності освітнього процесу. Метою дослідження є аналіз впливу віртуалізації на освітнє середовище, взаємодію між викладачами та студентами, а також загальну якість освітнього досвіду. У роботі застосовано аналітико-синтетичний підхід, контент-аналіз та оцінку авторського досвіду у сфері інформаційних технологій.

Проаналізовано як позитивні, так і потенційно проблемні аспекти віртуалізації, наголошуючи на тому, що впровадження цифрових технологій повинно мати не лише технічне, а й глибоке методологічне та філософське підґрунтя. Окрему увагу приділено питанню гуманізації віртуальної освіти, що полягає у збереженні особистісної взаємодії, розвитку критичного мислення та формуванні ключових компетентностей для життя у цифровому суспільстві.

Розглянуто роль віртуальної реальності, яка розширює можливості навчального процесу та робить його гнучкішим, адаптивнішим і доступнішим. Також зазначено виклики, що супроводжують цей процес, зокрема ризики інформаційної перенасиченості, зниження рівня критичного мислення та необхідність адаптації викладачів до нових форматів навчання.

Зроблено висновок про те, що віртуалізація освіти є не просто технологічним трендом, а закономірною відповіддю на глобальні соціальні та культурні зміни, що потребує усвідомленого підходу та комплексного аналізу. Віртуальне освітнє середовище має не лише доповнювати традиційні форми навчання, а й сприяти створенню нових методологій, що забезпечать розвиток особистості в умовах цифрової реальності.

Ключові слова: віртуалізація, освітній простір, освітнє середовище, цифрові технології, реальність, віртуальність, віртуальна реальність.

Summary

Kyviuk I. M. Philosophical comprehension of the significance of virtualization in the educational environment. – Article.

The article reflects an attempt to philosophically comprehend the process of virtualization of education and its significance in the modern educational space. It considers the impact of digital technologies on the transformation of teaching methods, changing the ways of interaction between teachers and students, as well as rethinking the very essence of the educational process.

The purpose of the study is to analyze the impact of virtualization on the educational environment, interaction between teachers and students, as well as the overall quality of the educational experience. The work uses an analytical-synthetic approach, content analysis and assessment of the author's experience in the field of information technologies.

Both positive and potentially problematic aspects of virtualization are analyzed, emphasizing that the implementation of digital technologies should have not only a technical, but also a deep methodological and

philosophical basis. Special attention is paid to the issue of humanization of virtual education, which consists in preserving personal interaction, developing critical thinking and forming key competencies for life in a digital society.

The role of virtual reality is considered, which expands the possibilities of the educational process and makes it more flexible, adaptive and accessible. The challenges accompanying this process are also noted, in particular the risks of information overload, a decrease in the level of critical thinking and the need for teachers to adapt to new learning formats.

The conclusion is made that the virtualization of education is not just a technological trend, but a natural response to global social and cultural changes, which requires a conscious approach and comprehensive analysis. The virtual educational environment should not only complement traditional forms of learning, but also contribute to the creation of new methodologies that will ensure the development of the individual in the conditions of digital reality.

Key words: virtualization, educational space, educational environment, digital technologies, reality, virtuality, virtual reality.